

<https://doi.org/10.15407/fd2024.02.105>
УДК 1 (191)

Вахтанг КЕБУЛАДЗЕ, доктор філософських наук,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії,
філософський факультет,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
01033, Київ, вул. Володимирська, 60
vahtik@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0002-7976-3961>

КОНЦЕПЦІЯ РЕСЕНТИМЕНТУ МАКСА ШЕЛЕРА ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІСТЬ

У статті йдеться про філософську концепцію ресентименту Макса Шелера. У творі «Ресентимент у будові моралей» він використовує поняття «ресентимент» Фридриха Ніцше для опису важливого негативного явища в сучасній моралі та культурі загалом.

У статті показано, що дескриптивний метод Макса Шелера органічно виростає з феноменологічної філософії Едмунда Гусерля і водночас наслідує деякі питомі риси описової та аналітичної психології Вільгельма Дильтея. На засадах такого методологічного підходу Макс Шелер не пояснює ресентимент і не дає чіткого визначення цього поняття, а натомість відтворює його формування у філософії Фридриха Ніцше та описує явище ресентименту.

Застосовуючи описовий метод, Шелер доходить висновку, що ресентимент пов'язаний з прагненням помсти та відчуттям безсилля, та описує різні виміри ресентименту, які можна сформулювати в такий спосіб:

- 1. Родинно-статевий вимір.*
- 2. Віковий вимір.*
- 3. Професійний вимір.*
- 4. Класовий вимір.*

Цитування: Кебуладзе, В. (2024). Концепція ресентименту Макса Шелера та її актуальність *Філософська думка*, 2, 105—116. <https://doi.org/10.15407/fd2024.02.105>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

У статті також зазначено, що Шелер радше демонструє національний ресентимент, ніж критично аналізує його, й це певною мірою виводить на яв дух його часу, в який формуються такі авторитарні та тоталітарні ідеології та режими, як російський більшовизм і німецький нацизм, які, безперечно, живляться деструктивною енергією ресентименту. Автор статті також виявляє зв'язок Шелерової концепції ресентименту з Фройдовою концепцією витискання.

У дослідженні показано, як на теоретичних засадах концепції ресентименту Макса Шелера, можна критично деконструювати не лише такі історичні прояви ресентименту, як більшовизм і нацизм, а й також деякі небезпечні та руйнівні тенденції в сучасному світі, а саме ідеологію «російського світу» («русского мира»).

Ключові слова: афект, витискання, досвід, етика, життя, інститут, людина, Макс Шелер, мораль, норма, помста, ресентимент, цінність.

На початку свого твору «Ресентимент у будові моралей» (Scheler, 1955) Макс Шелер окреслює головні риси власного методу, розрізняючи пояснювальну психологію, метод якої є синтетично-конструктивістським, і дескриптивну психологію, яка послуговується аналітичним методом: «Одна річ — подумки розкласти фактичний склад внутрішнього сприйняття на комплекси, а ці останні своєю чергою — на «прості» елементи, досліджувати (завдяки спостереженню й експерименту) умови та наслідки штучно варійованих комплексів, і геть інша річ — описуючи та розуміючи, відтворювати єдності переживань і сенсів, які містилися у зв'язку життя людей, а не були створені лише у штучний спосіб «об'єднання» та «роз'єднання». Перший шлях — це шлях синтетично-конструктивної та пояснювальної (методично зорієнтованої на природничу науку) психології, другий — аналітичної і дескриптивної психології розуміння¹» (Scheler, 1955: S. 34). Тут Шелер вочевидь торує той шлях, що його започаткував Вільгельм Дильтай, протиставивши власну описову й аналітичну психологію, яка намагається зрозуміти психічне, натуралістичній психології, яка натомість на-

---

¹ Такий переклад назви Дильтаєвої концепції я обґрунтовую в коментарі до свого перекладу твору Едмунда Гусерля «Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії» («Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie»), апелюючи до того, як сам Дильтай відрізняє описову й аналітичну психологію від пояснювальної і конструктивістської: «Словом "аналітична" перекладене німецьке слово "zergliedernde", яке літерально означає "розчленувальна". Це слово, втім, видається не надто академічним. Підставу використовувати в українському перекладі словосполучу "аналітична психологія" дає Вільгельм Дильтай у творі "Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie", що англійською перекладений як "Ideas Concerning a Descriptive and Analytic Psychology". Отже, український переклад назви цього твору міг би звучати так: "Ідеї описової і аналітичної психології". Сам Дильтай у цьому творі, протиставляючи описову й розчленувальну психологію пояснювальній і конструктивістській, пише про те, що шлях першої має бути аналітичним, оскільки психологія, на відміну від природничих наук, має до діла з живим зв'язком психічного життя, який треба описати й проаналізувати. Природничі науки, натомість, мають конструювати причинно-наслідкові зв'язки, пояснюючи в такий спосіб природну реальність» (Гусерль, 2020: с. 339).

магається пояснити психічне на кшталт того, як природничі науки пояснюють природу, тобто встановлюючи причиново-наслідкові зв'язки. Другий шлях, на думку Дильтая, є принципово помилковим, бо в разі людської психіки ми від початку маємо до діла з живим зв'язком психічного життя людини, який ми маємо виявити через розуміння. Досліджуючи природу, ми натомість стикаємося з розрізненими фізичними фактами, які маємо поєднати між собою, конструюючи зв'язки між ними в поясненнях. Дильтай виражає це методологічне розрізнення природничих і гуманітарних наук у стислому і водночас вичерпному формулюванні: «Природу ми пояснюємо, душевне життя ми розуміємо» (Dilthey, 1894: SS. 1313—1314).

Згідно з таким методологічним підходом, Шелер не пояснює ресентимент, встановлюючи причини його виникнення, а спочатку відтворює історичне походження цього поняття. Він стверджує, що вперше для прояснення походження моральних суджень його впроваджує Фридрих Ніцше, водночас не поділяючи його однозначної оцінки християнської моралі як витонченого породження ресентименту. Потому Шелер інтерпретує поняття ресентименту, вказуючи на його французьке походження: «Ми використовуємо слово "ресентимент" не через якусь особливу любов до французької мови, а тому, що нам не вдалося перекласти його німецькою. До того ж Ніцше виکارбував із нього *terminus technicus*. У природному французькому значенні слова я знаходжу два елементи. Насамперед у ресентименті йдеться про повторне про- та переживання певної емоційної реакції у відповідь на щось інше, завдяки чому ця емоція набуває більшого заглиблення та занурення у центр особистості, а також пов'язаного з цим віддалення від персональної зони виразу та дії. Водночас це постійне-знов-про- та -переживання емоції дуже відрізняється від суто інтелектуального спогаду про неї та процеси, на які вона "відповідала". Це повторне переживання самої емоції — відтворене почуття, повторне відчуття. Окрім цього, це слово містить те, що якість цієї емоції є негативною, тобто це слово містить порух ворожості. Мабуть, німецьке слово "Groll" ("прихована злість") найкраще надається до того, щоби виразити головну складову цього значення. Адже "прихована злість" ("Grollen") є тим темним, стриманим, незалежним від активності Я гнівом (Zürnen), який, пронизуючи душу, врешті-решт утворюється через повторюване проживання інтенцій ненависти або інших ворожих емоцій і не містить ще жодного конкретного ворожого наміру, але живить власною кров'ю всі можливі наміри такого ґатунку» (Scheler, 1955: SS. 36—37).

Далі Шелер від історії виникнення та інтерпретації поняття ресентименту переходить до опису самого феномена: «Ресентимент — це *самоотруєння душі* з цілком визначеними причинами та наслідками. Це тривала психічна настанова, яка виникає через систематично здійснюване витискання розвантаження певних емоційних рухів й афектів, що самі по собі є нормальними та належать до головного складу людської природи, і яка має наслідком певні тривалі настанови на конкретні види помилок щодо цінностей і відповідних їм ціннісних суджень» (Scheler, 1955: S. 38). Шелер стверджує, що головним джерелом форму-

вання ресентименту є імпульс помсти, але водночас зазначає, що для формування ресентименту з імпульсу помсти важливі дві складові:

1. Призупинення безпосередньої реакції і як наслідок цього;
2. Відчуття безсилля.

Тож якщо погодитися з Ніцше й уважати головним принципом життя «волю до могутності» («*der Wille zur Macht*»), ресентимент можна розглядати як прояв некрофілічної тенденції в індивідуальній людській психіці та в цілому суспільстві.

Ресентимент постає з відчуття безсилля (*Ohnmacht*), відчуття того, що людину або спільноту людей позбавлено життєвої сили. Але здається, що лише самого відчуття безсилля ще недостатньо для появи ресентименту. Він виникає в людини або в людській спільноті лише тоді, коли причиною власного безсилля визнають щось зовнішнє. Саме нездатність і небажання вбачати в самому собі або у спільноті, до якої належиш, причини власного безсилля, породжують ресентимент, що змушує шукати зовнішнього ворога, удавано винного у твоєму безсиллі. Часова та просторова структури ресентименту мають обернений і викривлений характер. Насправді первинним є не зовнішній ворог, якого визнають причиною безсилля, а сам ресентимент. Але отруєні ресентиментом свідомість і суспільство продукують уявлення про зовнішнього ворога, що в минулому позбавив їх могутності. Майбутнє стає минулим. Проекція непомітно перетворюється на ретроспекцію. Внутрішнє стає зовнішнім. Власна слабкість сприймається як наслідок зовнішнього силового впливу. Зрештою, це відповідає базовій часовій і просторовій структурі досвіду індивідів і суспільств, які не розвиваються, а деградуєть. Вони ладні шукати причини власних негараздів ззовні та в минулому, а не намагатися розв'язувати їх тут і тепер. Це в дивовижний спосіб може супроводжувати пошук у минулому власної величі. Такий ресентимент, на думку Шелера, притаманний тому типу душі, який він називає романтичним: «...ресентимент певною мірою стало визначає *романтичний тип душі*; принаймні настільки, наскільки властива цьому типу туга за якоюсь добою історичного минулого (Елладою, Середньовіччям тощо) спирається насамперед не на особливу притягальну силу, з якою своєрідні цінності та блага цього часу діють на суб'єкта, а на внутрішню схильність втікати від власного часу. А вшанування та хвала минулого завжди пронизані наміром знецінити власний час і дійсність, яка оточує суб'єкта» (Scheler, 1955: SS. 58—59). Тож, зрештою, чому дивуватися? Алгоритм деградації — це неможливий рух від теперішнього до минулого, бажання обернути невимолений час, породжене страхом перед майбутнім, у якому на всіх нас чатує смерть. Або ж це втеча до майбутнього, в якому в магічний спосіб мають розв'язатися всі наші теперішні проблеми та минулі проблеми наших предків. Обидві хибні стратегії узасадничає дурнувате нерозуміння того, що минулого та майбутнього як таких не існує, адже вони є формами теперішнього інших людей в інші часи, людей, що вони так само, як ми, жили та житимуть в очікуванні власної смерті. Страх смерті — фундаментальний страх людського існування. Але цей страх може спричинитися до геть різних способів поведіння. Втеча до минулого породжує небезпечні архаїчні

політичні ідеології та соціальні практики. Вони можуть маскуватися проектами майбуття, але завжди залишатимуться ретроградними в марних спробах спинити або бодай уповільнити плин історії. Усі праві ідеології ХХ століття були такими. Страх смерти може також породжувати утопічні проекти, що обіцяють облаштувати наше майбутнє в найкращий спосіб. Та ця красива облямівка лише незграбно приховує просту істину: горизонт майбутнього — це горизонт нашого небуття. Всі ліві ідеології ХХ століття були такими штучними шатами, що мали затулити від нас правду, змальовуючи брехливий майбутній рай на Землі. Настрашені смертю фанатики радикальних ідеологій, самі стали її провідниками в нашому людському світі, вбивши мільйони людей. Праві та ліві, нацисти та фашисти, з одного боку, та комуністи — з іншого, вбивали в ім'я життя. Їм не здавалося це парадоксальним, бо вони були зачаровані смертю. В сучасному світі ми бачимо приклади такої некрофілії в нових ідеологічних обгортках. Яскравим прикладом цього сьогодні є Росія, де зрештою насправді вже немає жодної іншої ідеології, окрім некрофілії, одним із головних джерел якої є ресентимент.

То чи може людство випростатися з цієї темпорально-просторової пастки? Та, здається, нам треба скоригувати наше питання. Чи може окрема людина це здійснити? Бо поняття людства дуже легко може призвести до нового тоталітаризму, прихильники якого вчинять злочини проти людяності не в ім'я класу, раси або нації, а в ім'я всього людства. Перефразовуючи Ганну Арендт, можна сказати: на Землі живуть люди, а не Людина, але те, як житимуть люди надалі й чи житимуть узагалі, залежить від кожної окремої людини. Залежить тут і тепер. Надто велика відповідальність? Чи може людина її витримати? Чи можна взяти на себе відповідальність за майбутнє людства, усвідомлюючи всі злочини людей минулого? Тож, може, формула нашого спільного порятунку полягає в поверненні кожної людини до теперішнього й до такого малого, але водночас такого неповторного простору свого власного життя. Не шукай виправдань у минулому та порятунку в майбутньому! Життя — це те, що відбувається зараз, хоч би яким недосконалим воно тобі здавалося. Зрештою, недосконалість — це одна з головних ознак життя. Досконалим може бути лише щось довершене, а довершене життя — це смерть.

Утім, тут на нас чатує інша загроза. Визнання обмеженості будь-якої людини в часі та просторі може спричинитися до редукації всіх цінностей, а зрештою і цінності самого життя до власних здатностей переживати цінності: «Зниження всіх цінностей — або тих цінностей, які визнаються, — до рівня власного фактичного жадання або власної спроможності-жадати на протигагу свідомому акту «відмови» від реалізації цих цінностей, тобто обмеження усвідомлення цінностей власними здатностями прагнути — замість вимірювання цих здатностей чисто сприйнятими до того цінностями, ілюзорний поділ цінностей на «високі» та «низькі» відповідно до будови власних жадань і цілей, на які спрямована власна воля, є не шляхом реалізації нормального та сповненого сенсом усвідомлення цінностей, ... а якраз навпаки — головним джерелом сліпоти, оман та ілюзій усвідомлення цінностей» (Scheler, 1955: S. 50).

Тут Шелер продовжує лінію критики психологізму в сучасній європейській філософії, поширюючи її з логіки на етику². Витоки цієї критики віднаходимо в I томі «Логічних досліджень» Едмунда Гусерля. Про найважливіші аспекти Гусерлевої критики психологізму та натуралізму йдеться в моїй книжці «Феноменологія досвіду» (Кебуладзе, 2020: сс. 92—98). Тут для нас важлива його думка про те, що визнання логіки нормативною наукою, яка нормує правильний процес мислення, неодмінно призводить до психологізму. Він вважає, що логіка натомість є не нормативною наукою, яка формулює нормативні правила для актів мислення, а чистою теоретичною наукою про умови можливості істинності змістів цих актів. Якби логіка була нормативною наукою, то вона так само залежала би від емпіричних актів мислення, а отже, не могла би формулювати універсальні закони істинності змістів, сформульованих у цих актах. Шелер переносить такий спосіб аргументації до сфери етики. Для нього етика також є вченням не про норми, а про цінності, які не можуть залежати від емпірично обмеженої здатності людей сприймати ці цінності. Нормативізм в етиці підважує сам себе. Без цінностей, на яких ґрунтуються норми, самі ці норми ширяють у повітрі й не можуть бути обґрунтованими. Так одна з головних норм нашої європейської етики, закорінена у християнстві, «не вбивай» може бути обґрунтованою через визнання універсальної цінності людського життя, а зрештою — життя як такого. Нездатність окремих осіб, груп, спільнот і суспільств досягнути цю цінність аж ніяк не скасовує її універсальну значимість. Життя є не позитивною ознакою окремих предметів цього світу, а умовою можливості будь-якого досвіду, зокрема досвіду розрізнення поганого та доброго в цьому світі. Нездатність досягнути універсальну цінність життя також є проявом некрофілічної тенденції індивідуальної або суспільної свідомості, джерелом якої часто-густо є ресентимент.

За Шелером, ресентимент може мати різні виміри.

1. Родинно-статевий вимір ресентименту: «Багате джерело типів ресентименту утворюють також певні типові стосунки членів *родини* та *шлюбних партнерів*. Насамперед тут постає не так смішна, як трагічна фігура «свекрухи», для якої відмінність статі матері від любленого сина ще більше ускладнює стосунки. Не витискаючи ревнової ненависти зносити те, що та істота, яку любила та повсякчас пестила від самого народження, любов якої була цілковито спрямована на тебе, раптом іде до іншої істоти, ще й жіночої, тобто твоєї власної статі, до істоти, яка ще нічого не зробила для об'єкта любові, а проте відчуває себе вправі вимагати все; до того ж ще радіти та сердечно вітати і навіть з любов'ю обіймати цю нову істоту — сам диявол не зміг би вигадати нічого хитрішого для випробовування героя!» (Scheler, 1955: S. 55). Як бачимо, тут ресентимент пов'язаний не лише з родинними зв'язками та стосунками статей, а також із віком. Тому наступним виміром ресентименту є віковий.

² Схожу позицію віднаходимо ще в Джорджа Едварда Мура, який у творі «Принципи етики» (Мур, 2003) виявляє натуралістичну помилку в етиці. Про це докладніше див. у моїй статті «"Ідея людини" Макса Шелера та сучасний світ» (Кебуладзе, 2024: с. 68).

2. Віковий вимір ресентименту: «Процес старіння лише тоді відбувається у внутрішньо задовільний і зовнішньо плідний спосіб, коли у важливих поривчастих переходах вчасно відбувається *відмова* від цінностей, специфічних для відповідних попередніх стадій старіння, а душевні та духовні цінності, яких не торкнувся процес старіння, й цінності, специфічні для наступних стадій старіння, пропонують достатню заміну тим, що зникають. Лише в цьому разі можна цілком радісно згадувати специфічні цінності попередніх стадій старіння і вільно та щиро "радіти" цінностям нових стадій. В іншому разі доводиться уникати "болісного" пригадування молодості, що, своєю чергою, впливає на можливість порозумітися з молодшим поколінням; і водночас постає тенденція заперечувати специфічні цінності попередніх стадій старіння. Не дивно, що в усі часи "молодше покоління" має вести запеклу боротьбу з ресентиментом старшого» (Scheler, 1955: S. 54). Тут віковий ресентимент може змішуватися з професійним: «Найпластичнішою фігурою ресентименту є "державний службовець на пенсії" та його оточення» (Scheler, 1955: S. 55).

3. Шелер, наслідуючи думку Ніцше, вважає що професійний ресентимент є найпоширенішим серед священнослужителів: «З-поміж усіх типів людської діяльності, які супроводжували всю попередню людську історію, ресентимент становить найменшу загрозу для *солдатів*, найбільшу — для *священників* — як по праву, але, звісно, не без геть неприпустимих висновків щодо релігійної моралі зазначав Фридрих Ніцше» (Scheler, 1955: S. 56). Опис, що якнайкраще пасує до священників Російської православної церкви: «Типова "політика священника" перемагати не завдяки боротьбі, а завдяки стражданню, тобто завдяки силі протидії, яку у віруючих або мрійливих людей, що через нього пов'язують себе з Богом, збуджує споглядання його страждання, також інспірована ресентиментом. Адже якщо у справжніх стражданнях за віру ресентимент не залишає ані найменшого сліду, то позірними стражданнями, продиктованими політикою священника, керує саме цей душевний габітус. Цієї небезпеки уникає лише священник, який є *homo religious*» (Scheler, 1955: SS. 56—57). Тобто, аби уникнути ресентименту в релігійному досвіді, треба бути насправді релігійною людиною, а не просто функціонером певної релігійної інституції. Утім, і тут можлива небезпека ресентименту, а саме в радикальному протиставленні себе нібито застрілим релігійним інституціям в образі апостата, або відступника: «"Апостат" — це радше людина, яка й у своєму новому стані віри духовно живе насамперед не цим позитивним змістом і здійсненням відповідних йому цілей, а лише боротьбою проти старих і заради їх заперечення» (Scheler, 1955: S. 57). Водночас ресентиментний тип апостату можливий не лише в релігійному досвіді. За Шелером, у цьому типі ресентимент може бути спрямовано проти колишніх власних політичних, правових і навіть філософських переконань. Тож ресентимент може занепасти не лише релігійний досвід, а також філософське та наукове мислення: «Ресентимент живить й оживлює той загальний тип мислення, який, здається, став достоту "конститутивним" для певної частини нової філософії і який уважає "даним" й "істинним" не саме по собі очевидне, а лише X, ствердження

якого витримує критику та сумнів, так зване "безсумнівне", "незаперечне". Це стосується також принципу "діалектичного методу", завдяки якому через заперечення А волюють отримати не просто не-А, а якийсь В» (Scheler, 1955: S. 58). Тут вочевидь маємо до діла з критикою Гегелевого діалектичного стилю мислення як прояву ресентименту. У такий спосіб «... рух ресентименту, позірно позитивні оцінки та судження якого завжди є прихованими запереченнями та знеціненнями, прослизає в процес мислення і розчиняє його» (Scheler, 1955: S. 58).

4. Нарешті, професійний ресентимент може перетворюватися на класовий. Шелер уважає, що за його доби ресентимент притаманний не так упослідженому робітничому класу, як класу дрібної буржуазії: «Свою сьогодишню головну соціальну роль ресентимент відіграє не так усередині індустріального робітництва — якщо воно не заражене ресентиментом деяких сумнівних "вождів", — як усередині ремісництва, що дедалі більше занепадає, дрібної буржуазії та службовців нижчої ланки» (Scheler, 1955: S. 57).

Тут із Шелером можна не погодитися, адже саме на ресентименті робітничого класу грали засновники комуністичної ідеології Карл Маркс і Фридрих Енгельс та їхні послідовники в різних країнах. Руйнівною енергією цього ресентименту згодом скористалися й російські більшовики на чолі з Леніним, які створили одну з найжахливіших в історії людства тоталітарних політичних систем, використовуючи як інструмент терору комуністичну ідею диктатури пролетаріату. Удавана емансипація пролетаріату, що нібито мала зумовити звільнення всього людства, в реальності призвела до радикальної форми поневолення всіх верст населення у комуністичному концтаборі на ім'я Советський Союз. Насправді російські більшовики використовували комуністичні ідеї і для збереження шовіністичної російської імперії, дедалі більше граючи на ресентименті глибинного російського народу, що на сьогодні має жахливі наслідки в путінському режимі в сучасній Росії. Хоча коріння сучасного російського неонацизму, безперечно, сягають глибших історичних шарів еволюції російської державности. Адже Московське царство та російська імперія Романових також були просякнуті ресентиментними настроями, що повсякчас жили російський шовінізм. Ресентиментом просякнута й уся російська культура, а насамперед російська література, що помічає вже і сам Шелер: «Жодна література не сповнена ресентименту так, як молода російська література. Твори Достоєвського, Гоголя, Толстого рояться зарядженими ресентиментом героями» (Scheler, 1955: S. 59). Утім, якщо діагноз, який Шелер ставить російській літературі, напрочуд влучний, його пояснення причин російського ресентименту видається неповним, а через це й помилковим: «Такий стан справ є наслідком багатовікового придушення народу самодержавством і спричиненої браком парламенту та вільної преси неможливості виразити афекти, що виникли під тиском авторитету» (Scheler, 1955: S. 59). На мій погляд, пояснення російського ресентименту тиском згори, придушенням народу з боку влади, є певним спрощенням. Насправді влада в Росії завжди використовує той ресентимент, який «роїться» не лише в російській «культурі», а й у житті глибинного народу, стало підживлюючи його та вправно ним маніпулюючи. Формула російської соціально-

політичної покручі така: влада, живлячись укоріненим у збоченому російському трибі життя ресентиментом, упосліджує народ і навіть йому думку про те, що його злиденне становище є наслідком не самої злочинної влади, а зовнішньої злої волі, гуртує навколо себе народ, принижує його і спрямовує агресію, породжену цим приниженням, проти вигаданих зовнішніх ворогів. Це ідеальна формула тоталітарного пекла, що, на жаль, подеколи реалізовується і в інших країнах, але в Росії застигла назавжди. Та чи не припустилися ми від початку у створенні цієї формули наївної ліберальної помилки? Чи насправду народ щось може творити в таких збочених соціально-політичних утвореннях, як Росія? Тут ми наближаємося до інших вимірів ресентименту, а саме до національного та расового, про які Шелер уникає говорити, попри те, а може саме тому, що за його часів саме цей тип ресентименту поступово набуває неабиякого загрозливого значення, насамперед у його рідній Німеччині. Щоправда, для самого Шелера цей тип ресентименту міг ще ховатися під маскою ресентменту дрібної буржуазії, адже, як відомо, ця верства була однією з головних соціальних баз нацизму. Хоча не варто недооцінювати й робітничий елемент цього авторитарного руху. Не випадково німецькі нацисти назвали свою партію Націонал-соціалістичною робітничою партією Німеччини. Нацисти змішали два види ресентименту — класовий і національний, але другий вочевидь відігравав для них провідну роль.

Як бачимо, різні типи ресентименту можуть відігравати важливу роль не лише в «будові моралей», а також у формуванні політичних ідеологій, рухів і режимів. Водночас, за Шелером, політичні інституції можуть слугувати інструментами розрядження ресентименту: «... парламентські інститути, навіть коли вони є шкідливими для законодавства та керування державою заради спільного існування, мають велике значення як засіб розрядки масових і групових афектів; так само кримінальна юстиція, яка очищає від помсти, дуель, певною мірою також преса (якщо вона не збільшує суму ресентименту через його поширення, а зменшує її завдяки публічному виразу настроїв). У цих формах розряджаються афекти, які без цієї розрядки перетворилися би на той душевний динаміт, який зветься ресентиментом» (Scheler, 1955: S. 59). Чи не з цього впливає концепція розвантаження через інститути Арнольда Гелена? У творі «Проблеми соціологічного вчення про дію» він пише: «Лише якщо наші біологічні потреби завдяки стаціонарним інститутам зберігаються у стані тривалого віртуального, повсякчас здійсненого задоволення, ми досягаємо суб'єктивного розвантаження, що дає нам змогу ставити собі цілі, які аж ніяк не слугують задоволенню безпосередніх потреб...» (Gelen, 1963: S. 205).

Але, як бачимо, політичні інституції та преса можуть слугувати не лише розрядженню ресентименту, а й навпаки, посилювати його. Яскравими прикладами цього є пропагандистська машина Гіббельса в нацистській Німеччині та брехливі антилюдяні наративи сучасних російських політиків і пропагандистів.

Якщо розрядження афектів не відбувається, то відбувається витискання, яке спричиняється до ресентименту: «Якщо натомість розрядка гальмується, то з афектами відбувається той процес, який Ніцше хоча ще точно й не опи-

сав, але напевно вже мав на увазі, і який якнайкраще можна позначити як «*витискання*» (Scheler, 1955: S. 59). Пов'язуючи витискання з глибинним онтологічним жахом, Шелер, відштовхуючись від Фройдової концепції, доходить висновків, які схожі на Гайдегерове вчення про жах: «... ці душевні сили витискання особливо дієві там, де вони через стале тривання тиску авторитету стають нібито безоб'єктними, і людина сама не може пояснити, "чого" вона страшилась та жахається, "щодо чого" вона безсила. Тому це не так *страх*, що завжди має певні об'єкти, як глибоке гальмування чуття життя, яке ми називаємо "жах" ...» (Scheler, 1955: SS. 59—60). Тож тут можемо спостерігати зв'язок формування ресентименту з витисканням, яке спричиняє невроз: Як пише сучасний українських філософ Анатолій Лой: «Ресентимент — це своєрідний аналог неврозу, про який писав Фройд. Він такий самий прихований, як і невроз» (Лой, 2024: с. 523).

Витискання, що породжує ресентимент, відбувається у кілька кроків:

1. Спочатку витискається уявлення того предмета, який збудив негативне чуття: відбувається «витискання уявлення предмета, на який був спрямований первинний невитиснений афект» (Scheler, 1955: S. 60).

2. Потому витискається й негативне переживання цього предмета: «...сам афект також починає діяти всередині, оскільки йому відмовлено в зовнішній розрядці» (Scheler, 1955: S. 62).

Наслідком цього стає негативне ставлення до власного тіла, що може породжувати метафізичний дуалізм душі та тіла картезіанського ґатунку: «Відтак людина вже не "хоче" жити в "оселі" власного тіла, водночас в неї виникає те неприємне, дистанційоване й об'єктивувальне ставлення до нього, що так часто ставало відправним переживанням для дуалістичних метафізиків (таких, як неоплатоніки, Декарт та інші)» (Scheler, 1955: S. 62). Ресентимент породжує також негативні емоції, скеровані й на зовнішній світ: «Заздрість, недружність, злість, таємна жага помсти до глибин сповнюють душу людини, захопленої ресентиментом. Відокремлені від конкретних об'єктів, вони стають жорсткими настановами, які вже скеровують увагу потягів...» (Scheler, 1955: SS. 64—65). Такі ресентиментні настанови змушують людину заздрісно дивитися на позитивні явища та знецінювати їх: «Тому захоплену ресентиментом людину ніби магічно принаджують такі явища, як життєрадісність, блиск, могутність, щастя, багатство, сила; вона не може пройти повз; вона мусить їх роздивитися ("хоче" вона того чи ні); але водночас її таємно мучить усвідомлення марності бажання володіти ними, а це, своєю чергою, зумовлює довільне бажання відвести від них погляд, сором'язливо відгорнутися від них, залишити поза увагою те, що завдає страждання» (Scheler, 1955: S. 65). Нарешті ресентимент призводить до викривлення всієї системи цінностей людини та суспільства, які ним заражені: «У цій новій фазі відмовляються від відгортання та тенденції упосліджувати речі та людей, які мають позитивну цінність: але тут їхня *цінність*, яка для нормального ціннісного чуття та прагнення є позитивною цінністю, що їй віддають перевагу, перетворюється для нового ціннісного чуття на негативну цінність»

(Scheler, 1955: S. 66). Отруєний ресентиментом «дивиться на справжні цінності крізь ілюзорні цінності, як крізь серпанок» (Scheler, 1955: S. 67).

Описи Шелера вельми в'їдливі, агресивні та песимістичні. Сьогодні вони сприймаються як нетолерантні та навіть принизливі. Із сучасних позицій ми можемо знайти в них чіткі ознаки сексизму, ейджизму, прихованої зверхності щодо відмінних від власної верств суспільства та інших національностей і рас. Але водночас вони слугують діагнозом часу, в який народжувалися та зростали найжахливіші авторитарні та тоталітарні режими в історії людства — насамперед російський більшовизм і німецький нацизм. Одною з головних причин нетерпимости, що є характерною ознакою цих політичних режимів і психічною характеристикою їхніх прихильників, безперечно, є ресентимент. Тож, з одного боку, Шелер, описуючи виміри ресентименту, сам постає як мислитель, заражений ресентиментними настроями, але з іншого — накреслює нам шляхи подолання ресентименту, зокрема через функціонування соціальних інституцій. Успішні ліберально-демократичні суспільства саме й пішли таким шляхом подолання ресентименту через прозоре й ефективне функціонування соціальних інституцій, які в них виконують здебільшого функцію розрядки ресентименту, мовою Шелера, або розвантаження, мовою Гелена. Натомість у тоталітарних і авторитарних суспільствах соціальні інститути здебільшого слугують механізмами відчуження, не долаючи, а посилюючи всі види ресентименту.

ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

- Dilthey, W. (1894). Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie. In: *Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Jahrgang 1894, Zweiter Halbband*. Berlin: Verlag der Königlich Akademie der Wissenschaften.
- Gelen, F. (1963). Probleme einer soziologischen Handlungslehre. In: A. Gelen, *Studien zur Anthropologie und Soziologie* (SS. 196—231). Neuwied am Rhein: Hermann Luchterhand Verlag.
- Husserl, E. (2020). *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy. First Book: General Introduction to a Pure Phenomenology* / Tr. from German, comments: V. Kebuladze. [In Ukrainian]. Kharkiv: Folio. [=Гуссерль, Е. (2020). *Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії Книга перша. Загальний вступ до чистої феноменології* / Пер. з нім., коментарі: В. Кебуладзе. Харків: Фоліо.]
- Kebuladze, V. (2024). Idea of Man by Max Scheler and Modern World. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofia ta religioznavstvo*, 13, 67-72. [=Кебуладзе, В. (2024). «Ідея людини» Макса Шелера та сучасний світ. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 13, 67—72.]
- Kebuladze, V. (2020). *Phenomenology of experience*. [In Ukrainian]. Kyiv: Dukh i Litera. [=Кебуладзе, В. (2020). *Феноменологія досвіду*. Київ: Дух і літера.]
- Loy, A. (2024). *Situation of Reason*. [In Ukrainian]. Kyiv: Osnovy. [=Лой, А. (2024). *Ситуація розуму*. Київ: Основи.]
- Moore, G.E. (2003). *Principia Ethica*. Kyiv: Port-Royal. [=Мур, Дж.Е. (2003). *Принципи етики*. Київ: Port-Royal.]

Scheler, M. (1955). Das Ressentiment im Aufbau der Moralen. In: M. Scheler, *Vom Umsturz der Werte. Abhandlungen und Aufsätze* (SS. 33—147). Bern, München: Francke Verlag.

Scheler, M. (2018). *Die Stellung des Menschen im Kosmos* / Hrsg. von W. Henckmann. Hamburg: Felix Meiner Verlag.

Одержано / Received 10.06.2024

Vakhtang KEBULADZE, Doctor of Sciences in Philosophy,
Professor at the Department of Theoretical and Practical Philosophy,
Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National Unaversity of Kyiv,
60, Volodymyrska St., Kyiv, 01033

vahtik@meta.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7976-3961>

CONCEPT OF RESENTIMENT

BY MAX SCHELER AND ITS CONTEMPORARY RELEVANCE

The article deals with Max Scheler's philosophical concept of resentment. In «Resentiment in the Structure of Morals», he uses Friedrich Nietzsche's concept of «resentiment» to describe an important negative phenomenon in modern moral and culture in general.

The article shows that Max Scheler's descriptive method organically grows out of the phenomenological philosophy of Edmund Husserl and at the same time imitates some specific features of Wilhelm Dilthey's descriptive and analytical psychology. On the basis of this methodological approach, Max Scheler does not explain resentment and does not give a clear definition of this concept, but instead reproduces its formation in the philosophy of Friedrich Nietzsche and describes the phenomenon of resentment.

Using the descriptive method, Scheler concludes that resentment is related to the desire for revenge and feelings of powerlessness. He also describes the different dimensions of resentment, which can be formulated as follows:

1. Kinship and sexual dimension.
2. Age dimension.
3. Professional dimension.
4. Class dimension.

There is also noted in the article that Scheler demonstrates national resentment rather than critically analyzes it. This circumstance to some extent brings to light the *Zeitgeist*, i.e. the spirit of time, when authoritarian and totalitarian ideologies and regimes such as Russian Bolshevism and German Nazism were formed, being undoubtedly feed by the destructive energy of resentment. The author of the article also discovers a connection between Scheler's concept of resentment and Freud's concept of suppression.

The study shows how, on the theoretical basis of Max Scheler's concept of resentment, it is possible to critically deconstruct not only such historical manifestations of resentment as Bolshevism and Nazism, but also some dangerous and destructive trends in the modern world, namely the ideology of the «Russian world» («Russkii mir»).

Keywords: *affect, ethics, experience, institution, life, man, Max Scheler, moral, norm, resentment, revenge, suppression, value.*